

EL CERCLE DE LES MERAVELLES

Senyores i senyors, passeu i mireu. Al voltant d'un cercle es desenvolupa un ritual de glòria i misteri, de prodigis i brams. És el circ, un espectacle nascut a les entranyes de la història. Aquesta conjunció de gosadia, enginy i maniobres que desafien la gravetat avui fa equilibris entre innovacions líriques i l'esperit tradicional del més difícil encara.

Què és el circ? Quan un japonès s'injecta un instrument quirúrgic i fa que la seua sang pugue per damunt del públic a través de túnels plastificats, i el líquid torne després a introduir-se en unes venes castigades, som davant d'un espectacle de circ?

Per contra, és circ allò que es desenvolupa entre boires i desitjos, entre barroquisme i insinuacions modernistes, on l'expressionisme narratiu es barreja amb pessics de romanticisme exòtic? O només hem de tenir en compte com a circ aquella fantasia que creix sobre una pista de serradura amb olor de roses de dacsca i pixats de tigre, on els animals amansats fan cabrioles esperant el plor i les rialles d'uns pallassos amb el nas escarlata?

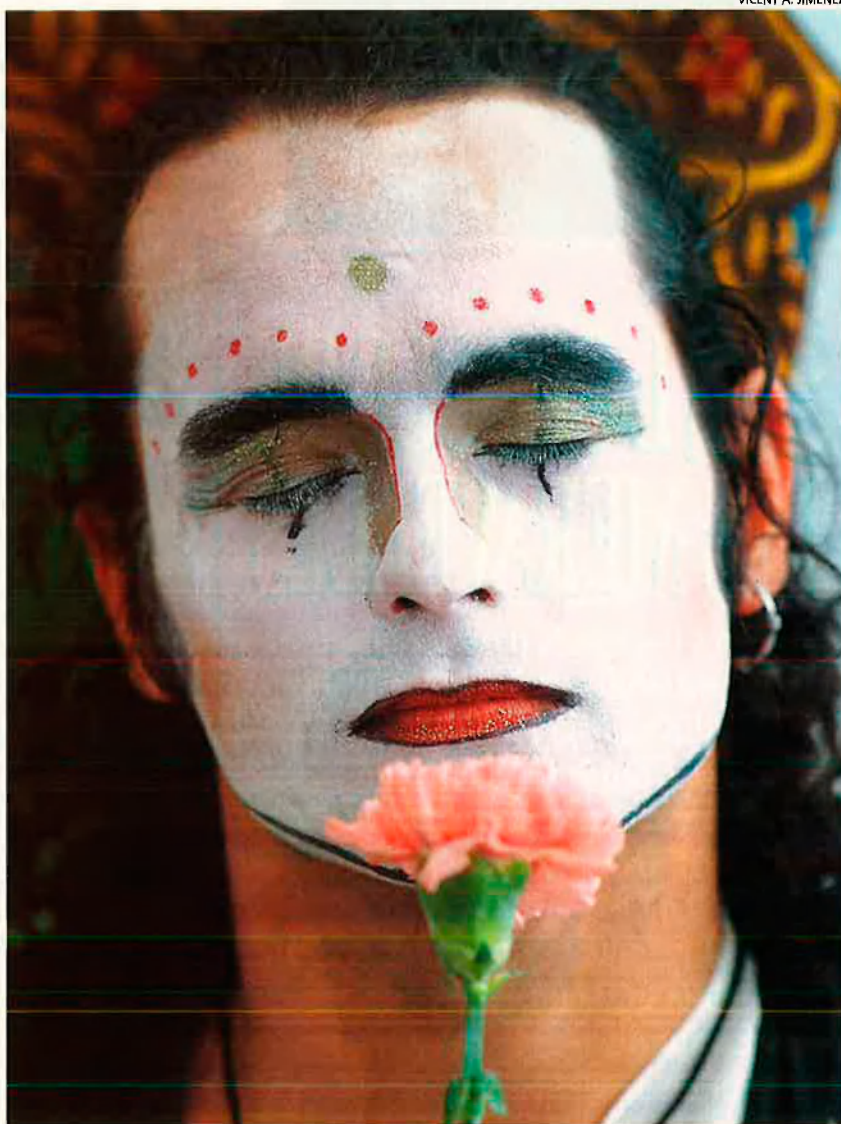
La resposta hauria de venir donada en forma de cercle, perquè tot prodigi té a veure amb formes anulars. És la mística de la circumferència: narradors de faules perdudes han descrit en estat hipnòtic la mort com una dona pàl·lida amb un *ankh* (creu egípcia) penjada al coll, símbol de la vida, en representació del cicle rodó per què passem els humans: vida i mort envoltades per un cercle intangible de temors. També el circ s'estructura al voltant d'un rotgale, una pista que serveix de suport a creacions coloristes amb un fort sentit de l'absurd i del risc, estiguen inspirades en la poesia o en l'èpica. Però molts dels professionals de les disciplines artístiques circenses, no combreguen amb un sentit escènic tan ampli. Així doncs, avui, dins del circ, conviuen dos corrents importants: les del circ contemporani i les del tradicional. Els primers, se senten seduïts pel manierisme i el dandisme del circ més sofisticat del segle passat. Els altres, militen sota la dita del "més difícil encara" i basen els seus muntatges en la grandiloqüència de pista que ha popularitzat la televisió, on lleons, elefants i trapezistes nascuts als núvols volen empenyar el públic a viure sensacions bategants. És el circ de tota la vida, aquell que naixia amb els jocs de bous sagrats de Creta, 2400 anys abans de Crist. Un recorregut en primer pla per dues de les companyies estatals més representatives d'aquestes dues doctrines ens ofereix la cara i la creu de l'actualitat d'allò que s'ha anomenat "el major espectacle del món."

El visionari. El valencià Rafael Pla (en la foto) no és en absolut un home corrent. La seua cara recorda en determinats moments els jacko-lantern (carabassa de Halloween) que decoren amb les seues ganyotes tatuades les llars dels

nord-americans per Tots Sants. La seua imaginació, és la d'un escriptor de contes de la passada centúria. El final de segle ha deixat el món amb molt poc d'encís. I aquest visionari ha creat una fetilleria pròpia, un serrall mental on cada ficció es comporta com una devota concubina otomana, plegant-se als seus impulsos d'electricitat.

Un ascendent de Pla va perdre la muller jugant a cartes. El seu pare va ser el Gran Fele (diminutiu de Rafael), un dels ventrílocs més famosos a la València dels 60. Rafael Pla fill, perseguit quan dorm per les imatges de pel·lícules macabres i exquisides com *La parada de los monstruos*, va decidir fa dos anys crear un circ. Però no un circ normal. El circ Gran Fele, que ha estat a la fira de Juliol i al Nadal a València, no té animals, ni domadors, ni cabuda per a milers d'espectadors. És una

menuda caixa de música en forma d'envelat de la qual surten soldadets de plom i princeses encantades. Una mescla entre els universos de Fellini, Antonin Artaud, Tod Browning i Hans Christian Andersen. I de Chaplin, el seu ídol. La mentida dins d'un embolcall d'història de fades. Tot va començar fa 38 anys, quan va nàixer Rafael, perquè ja des de criatura sentia les veus estomacals del seu pare donant vida a ninnots inanimats. El Gran Fele pare va muntar una empresa de contractació per animar festes on Rafa Pla i el seu germà José feien de pallasos. Quan el seu pare va morir, els dos germans decidiren continuar la tradició familiar. I Rafael va tenir la visió: calia aconseguir crear un circ propi per a poder desenvolupar els teatrals muntatges d'escena que passejaven pel seu interior: "però no volia un circ tradicional. Estava decidit a recuperar l'esperit simbolista del segle passat. El circ de comèdia màgica tipus *Somni d'una nit d'estiu* de Shakespeare, amb genets i bruixots, que va reviscolar al segle XIX. Mai no m'ha interessat el quàdruple salt mortal, si-

José Tomás Vicente és un dels 'jongleurs' del circ Gran Fele. Ell i el seu company Manolo Sobradello són omnipresents en les representacions. Simbolitzen la destresa gimnàstica més elegant dins de l'espectacle de Rafael Pla.

tota la seua significació creativa i artística per a centrar-se en continus malabarismes i jocs de pallasos que només pretenien embalsamar la ment d'uns espectadors que tenien molt que oblidar. En temps de la República, el circ tenia un enorme poder de creació i convocatòria. En desencadenar-se el conflicte, la majoria dels artistes es van escampar per tot Europa. I quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, es concentraren als països nòrdics que no participaren en la contesa. A casa nostra, només quedaren els treballadors de circ menys capacitats, que es doblegaven davant les directrius d'entreteniment del règim. Va ser el començament de la pèrdua d'hegemonia del circ com a mitjà transmissor de lleure imaginatiu.

Així doncs, buscant la frescor i encant desapareguts, l'espectacle del Fele té una impecable factura musical mediterrània (Luís Llach, Urbàlia Rurana, música magribina i jueva...) per a donar allò que Pla anomena "orientalisme mediterrani" a l'espectacle. "Si tanques els ulls a València, pots imaginar que ets a qualsevol in-

nó el contacte directe amb el públic, incidir directament sobre la seua imaginació", declara Rafael. Recorda la seua concreció a aquells cirks del cinema en blanc i negre on es podia trobar l'home serp, el cap parlant o la dona barbuda, al costat de mags ominosos i funambulistes amb aire de joguina mecànica. De fet, un dels projectes immediats de Rafael Pla és crear un "gabinet de curiositats, on es puga trobar tot tipus de fendòmens com la dona més grossa del món, o el cap que sempre diu la veritat, i homes que es transformen en llops. Evidentment, tot serà fictici, sempre hi haurà truc. Però la qüestió és que si menteixes, has de mentir bé, fer-ho amb amor."

El circ Gran Fele pretén avançar tot mantenint l'objectiu de trobada amb l'espectacle circense d'abans de la Guerra del 36. A la postguerra, el circ al nostre país va perdre

dret oriental. És l'essència de la ciutat i vull potenciar-la amb la banda sonora." Pla concep l'envelat com un lloc de recer per a personatges perseguits i de vida intensa, que han recorregut el món i ara volen fugir. És, sobretot, un circ que es mulla en el líquid amniòtic dels corrents onírics. En aquest camp conceptua la intervenció d'animals al circ: "un animal sempre pateix al circ, sense excepció. A mi em fascinen els elefants, però no podria humiliar-ne un mai. Per això vull construir-ne un a pedals de dimensions natural, perquè estiga presoner només en la il·lusió."

I així, a la funció, cada tarda ixen dos *jongleurs* (clowns polivalents segons la denominació antiga del circ) que escenifiquen un espectacle en què el foc els surt de la gola enmig d'una atmosfera roja de desamor, i un *excèntric* (còmic seriós tipus Buster Keaton que es manté impertèrrit passe el que passe), que fa un número d'escapisme estil Houdini dins d'un bidó d'aigua encès en flama. I una equilibrista sobre un fons lluminós de llàgrimes blavoses, i una contorsionista, el mos sensual de la funció, que escenifica un nus gordià de carn. I un *august* (pallaso que fa el paper de ximple, el seriós és el *clown*) magnífic, que tracta els xiquets amb intel·ligència. I Rafael Pla, el gran Fele, que tant actua com a cap de pista irònic i histriònic, com interpreta el paper de foca famolenca. Són funcions de porcellana que recorden la xocolata pura, de sabor impetuós i amb un regust melangiosament amarg. Quan finalitza la funció, l'espectador experimenta una mena de contracció mioclònica, aquelles que tenen lloc quan qui somnia ha travessat les fronteres etèries del son, i fa un moviment al cosmos del somni que es reproduïx en la realitat. La sortida al món real des de l'úter del Gran Fele no deixa d'inspirar espasmes d'aquest tipus.

Coppola, el pròxim pas. El Gran Fele està en la seua primera caminada. Li falten mitjans, i els números, tot i el seu embruix, són encara modestos. Però és una gran esperança per a l'escena alternativa circense. Vaticina Rafael Pla: "farem a poc a poc un espectacle més radical i agosarat, on el muntatge estiga encara més influït per ombres i llums, per formes xineses i per l'estètica de troballes neobarroques com el *Dràcula* de Coppola. Però és que el risc ix tan car... i tampoc no vull espantar els nens." De moment, els nens són els que millor ho passen a l'espectacle, gràcies a l'estret contacte amb els artistes del Fele que es produeix a les funcions, i a la flaire de narració d'història infantil clàssica que traspua el muntatge. Exceptuant Rafael i el seu germà José (que fa d'august a escena), cap membre de la companyia (al voltant d'una dotzena de persones) havia tingut res a veure mai amb el món del circ. "Per això és tan necessària una escola de circ, institut que vull

"El conte" és la part forta de la funció del Gran Fele. La màgia d'antics bruixots de llegenda inspira aquesta narració visual de gran força plàstica. Altres circs contemporanis internacionals ofereixen escenografies d'estil semblant.

crear per poder ensenyar a gent que es vulga dedicar a aquest ofici. Tradicionalment, la gent vinculada a aquest art pertany a sagues familiars. I sense escola, la situació seguirà invariable per sempre", argumenta Rafa Pla. Les iniciatives d'aquest tipus encetades al nostre país no han tingut una senda gaire recta: l'escola del que fou famós Circo de los Muchachos és ara una gasolinera. A Barcelona existeix una escola de circ, així com petites associacions de malabaristes i mags. Poca cosa més.

Entre els personatges més peculiars vinculats a la companyia Fele destaca Rafael Graullera, el que fa d'excèntric. Va ser monitor de busseig i empresari que va perdre el seu negoci, i va conèixer Pla quan li donava classes de submarinisme. Ara no podria viure sense el circ: "Em va molt el paper que interprete, sempre he desitjat participar en una cosa com aquesta", diu. I també Cristina Bertomeu, la contorsionista, llicenciada en història de l'art que ha acabat com a peça clau de les funcions: "però, tot i que m'hi divertesc molt, m'ho prenc com una cosa temporal, no ho duc a la sang." Els altres provenen del món de la dansa, de l'Institut de Teatre de Barcelona, del ball contemporani i de l'espectacle en general. Semblen més un conjunt de comedians camarades de carrer que artistes de circ. El Gran Fele els condueix com els vovodes conduïen les tribus gitanes en les seues migracions. I ells ho celebren posant dempeus amb poesia saltimbanqui, i en la mesura de les seues possibilitats, la lírica de plàstiques i tremoloses romances.

VICENT A. JIMÉNEZ

Alternativa i ortodòxia. La iniciativa del Gran Fele no és un pregó solitari, tot i que és minoritari al nostre país. Durant el franquisme els artistes que rodaven per l'estat espanyol eren majoritàriament estrangers (un pallaso immortals com el català Charlie Rivel tenia sobretot el seu regne a la resta d'Europa), però després, durant la transició, sorgeixen diversos grups de teatre de carrer que beuen en tècniques circenses per plasmar les seues propostes (Comediants, en seria un exemple). El Circ Cric, ja desaparegut, de Tortell Poltrona, el famós pallaso català membre destacat de Pallasos sense Fronteres (vegeu EL TEMPS núm. 549), va desenvolupar pertot el Principat el paper d'il·lusionat envelat de circ contemporani, com ara intenta fer la Carpa Màgica de Joaquim Alís. Però és fora de l'estat on el nou circ té un poderós suport popular i institucional que el converteix en un ornament artístic i conceptual únic. Per exemple l'increïble Circ du Soleil de Quebec o el llegendari Traumtheatre Circ centreuropeu, verdadera extravagància daurada de les mil i una nits feta realitat. O el Big Apple Circus, de Manhattan, que ofereix les actuacions dels Colombaioni, artistes fel·linians per excel·lència.

El Circ Plume de París, amb una estètica més *underground*, està en relació amb certes concepcions d'atmosfera utilitzades a les estructures primigènies de La Fura dels Baus. "Els tigres a l'Àsia i els lleons a l'Àfrica", és el seu crít de guerra, rebutjant el circ tradicional. *Music-hall*, teatralitat, cabaret, dansa... són ingredients dels grans circs contemporanis europeus. Però, furgant en l'alternativa, es poden trobar òperes eqüestres com les del circ Zingaro, on els cavalls i una escenificació on figurats llinatges nobiliaris caucàsics i àrabs que lluiten per honor commouen el públic. O també amb el circ francès Aligre, que fa 15 anys va substituir les feres per rates. Encara més: colles de circ prin-

Dalt, la part del darrere de la companyia Gran Fele. És el descans dels comediants, l'aspecte que no es veu de qualsevol representació de circ. Baix, el número de domatge d'elefants del Circo Mundial, una de les atraccions més acurades de la companyia de José Maria González. El Gran Fele i el Mundial són dignes representants de dos estils circenses oposats, el contemporani i el tradicional.

cipalment asiàtiques barregen faquirs amb espectacularitat sagnant: es pegen amb garfis del sostre de l'envelat, es travessen la pell, s'apunyalen el cos sencer amb llances i espases, es taladren el cos amb xeringues i comptagotes o devoren animals vius. Sadomasoquisme i concentració formen part d'aquest teatre de la crueltat.

Res d'això es troba al Circo Mundial, l'empresa propietat del madrileny José Maria González. És la companyia de circ que més factura a l'estat espanyol. El Mundial, que dona treball a més de 200 persones de 29 països (l'idioma comú del circ és l'italià, perquè és el que més treballadors parlen) i està de gira per l'estat 300 dies cada l'any, significa l'ortodòxia portada a extrems totals, i segueix camins ja establerts per poderoses famílies del negoci com el clan Aragón (els reconeguts "pallasos de la tele", un dels quals, Gabi, va morir el passat dimarts), especialment pel que fa a l'aprofitament de fèndems televisius o cinematogràfics. Enguany, a València, on han finalitzat temporada, han muntat l'espectacle incidint en *Aladdin*, la pel·lícula de Disney. És el circ descendent de les curses de quadrigues romanes i de l'espectacle eqüestre amb què l'anglès Phillip Astley va inaugurar el circ pròpiament dit (i que després seria revisat pel mític Buffalo Bill Cody i els seus números eqüestres). La competència més directa la té amb l'italià circ Europa, que fa les mateixes places de temporada.

Ací sí. Al Mundial, els animals dominen el cercle. Els excrements dels elefants, l'aroma del menjar dels tigres, la suor de les trapezistes... tot es capta a l'ambient. El Mundial es regeix per les ensenyances de circs mastodòntics com el nord-americà Ringling Bros. Barnum & Bailey, on el colossalisme és el que importa. Així, el número més atractiu d'aquesta temporada el protagonitzava un enorme elefant asiàtic importat amb els seus domadors del circ

RAFA GIL

Vargas de Las Vegas. Tota la majestat d'aquest fenomen de la natura s'utilitzava per fer-lo seure com un nen i convertir la seua dignitat en un joc d'abstraccions i equilibris. Això conrea llargs aplaudiments del nombrós públic, nens amb famílies, sobretot, que sol anar al Mundial. Un públic lliurat, però que no accedeix als artistes amb contacte directe. És l'inconvenient de la grandiositat: la connexió es refracta.

Hi ha dues maneres d'ensinistrar els animals al circ: el mètode del càstig (si l'animal no fa el que se li exigeix, el maltracten fins que ho aconsegueix) o el del premi (recompensen l'animal cada vegada que fa bé l'exercici. És més lent, però menys inhumà). El fill del propietari, José María González fill, domador de cavalls, elefants i tigres, i figura exultant del seu circ, diu que al Mundial no castiguen mai els animals: "has de cuidar-los des que són petits, perquè s'acostumen a tu. Jo he arribat a gitar-me amb algun cadell de tigre quan estava malalt." Això no va impedir que la passada setmana el domador tinguera un dur accident mentre ofería un número a cavall de doma andalusa: "el circ és com és. Per a bé i per a mal", evoca. Hi ha empreses internacionals que lloguen animals ja ensinistrats, llavors el paper del domador és fingit. I, de vegades, els animals són retornats en tan pèssimes condicions a causa d'un tracte brutal que queden ja inútils per al circ. "Nosaltres no recorrem mai a empreses d'aquestes. El que sí que fem és contractar números per temporades, cosa molt arriscada perquè si t'equivoques en jutjar el número, pot venir la ruïna, perquè contractes per temporades de mesos sencers", diu José María González pare, factòtum del Mundial.

Raquel participa també en un número d'elefants al Mundial i és filla dels Pepín, conegut clan circense: "tothom al circ prové del circ. Els meus pares ja s'hi dedicaven, i el dia que tinga fills, segurament també ho faran." Són dinasties hermètiques que es perden en el temps. Els membres d'aquests clans es refereixen al món exterior com "el món de fora", i el coneixen només de passada. Només a pinzellades. Com li succeeix a Atilina, que fa equilibriste amb el seu germà Germán Segura. Al costat del malabarista Rafael de Carlos, l'august Elder, els trapezistes Tonitos i les actuacions amb animals, conformen el gruix de l'espectacle actual del Mundial. Per Atilina, "el circ ja no és la gran família que era. Ha crescut massa. Però, tot i els viatges i el cansament, no puc imaginar-me treballant d'altra cosa." Com no pot imaginar-se comandant una altra nau José María González: "els qui treballen al circ de debò no el descafeïnen -es refereix al contemporani- portem la serradura a les venes. I de les venes no te la pots espolsar. Mai." **Joan M. Oleaque**

Els números de contorsionisme recuperen sensacions elàstiques. Amb reminiscències al·legòriques a la carnalitat.

Cabrioles administratives

José María González ha treballat des dels 15 anys al circ, als més diversos circs. Primer al Circo Price, la nau capitana dels circs estatals de sempre. Més tard va crear la seua pròpia companyia: el Circo Mundial, un dels 10 millors circs del món, segons la televisió nord-americana. La seua experiència l'autoritza àmpliament a plasmar part de l'estat de la qüestió: "el circ sobreviu perquè és real tot allò que es veu a la pista. No pots desconnectar-ho amb un comandament a distància. Això és una cosa que no significa res per a les administracions. Ignoren el circ, el consideren una cosa de segon ordre. Pels més de 20 circs que hi ha a l'estat espanyol, el Ministeri de Cultura no hi dedica més de 3 milions de pessetes de subvenció anual. Així, no és possible crear escoles de circ ni res que signifiqui avanç."

Aquest és un dels temes més espinosos del panorama circense estatal. Tot i que l'Ajuntament de València ha patrocinat el circ Gran Fele, Rafael Pla creu que "sense la intervenció activa de les administracions, el circ un dia podria convertir-se en un record. Totes les seues manifestacions." Tortell Poltrona opina de manera semblant: "el Ministeri de Cultura encara té l'Institut Nacional de les Arts Escèniques i de la Música, on s'inclouen la música, el teatre, la dansa i el circ. La Generalitat de Catalunya obvia al circ per complet. Sembla que el circ no ofereix cap garantia cultural a les administracions". A la resta del món, tot és diferent. Els circ Roncally alemany o el Cirque du Soleil canadenc són amoixats per les administracions, que els inclouen en la planificació anual de pressupostos, d'infraestructures o de circuits d'actuacions com amb el teatre o la dansa. Amb el suport administratiu, l'impacte social dels espectacles és profund i l'evolució en la investigació escènica circense esdevé constant. **J. M. O.**